

**ПОЛІТИКА «ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ»
АМЕРИКАНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН ЯК ЧИННИК
ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН НА ПРОСТОРИ СНД**

Анотація. Поступова втрата США ролі монопольного лідера світового співтовариства і пов'язане з цим переструктурування геополітичного простору, а також світова фінансова криза 2008-2009 рр. і наступна рецесія поставили на порядок денний питання перегляду американською владою власної ролі у глобалізованому світі. Результатом цього процесу стали помітні зміни у зовнішній політиці США, що співпали з початком президентства Б. Обами: це передусім повернення до координації дій із західноєвропейськими союзниками та доброзичливіший тон у спілкуванні з КНР, Російською Федерацією і поміркованими лідерами країн ісламського світу. Відповідно, значних змін зазнала й політика США щодо країн Співдружності Незалежних Держав (СНД), що стала наслідком реалізації політики так званого «перезавантаження» відносин США з Російською Федерацією.

Ключові слова: перезавантаження, американсько-російські відносини, Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь, геополітичні інтереси, пострадянський простір.

Abstract. Gradual loss of U.S. role of monopoly leader of the international community and related to this reorganization of geopolitical space as well as the global financial crisis 2008-2009 and subsequent recession has put on agenda the question of review by American government its role in a globalized world. The result of this process was significant change in U.S. foreign policy, which coincided with the beginning of the presidency of Barack Obama: first of all it is

¹ доктор історичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

return to the coordination with Western Allies and friendlier tone in dealing with China and Russian Federation as well as with moderate Muslim countries. Accordingly, significant changes were also in U.S. policy towards the countries of the Commonwealth of Independent States (CIS), which was a result of the policy of so-called "reset" in U.S. relations with Russian Federation.

Key words: reload, Russian – U.S. relations, Strategic Arms Reduction Treaty START-1, geopolitical interests, the former Soviet Union, the post-Soviet space.

Аннотация. Постепенная потеря США роли монопольного лидера мирового сообщества и связанное с этим переструктурирование геополитического пространства, а также мировой финансовый кризис 2008-2009 гг. и последующая рецессия поставили на повестку дня вопрос о пересмотре американской властью собственной роли в глобализированном мире. Результатом этого процесса стали значительные изменения во внешней политике США, совпавшие с началом президентства Б.Обамы: возвращение к координации действий с западноевропейскими союзниками и доброжелательный тон в общении с КНР, Российской Федерацией и умеренными мусульманскими странами. Соответственно, значительные изменения претерпела политика США в отношении стран Содружества Независимых Государств (СНГ), вследствие реализации политики так называемой «перезагрузки» отношений США с Российской Федерацией.

Ключевые слова: перезагрузка, американо-российские отношения, Договор о сокращении стратегических наступательных вооружений, геополитические интересы, постсоветское пространство.

Постановка проблеми. Поступова втрата США ролі монопольного лідера світового співтовариства і пов'язане з цим переструктурування геополітичного простору, а також світова фінансова криза 2008-2009 рр. і наступна рецесія поставили на порядок денний питання перегляду

американською владою власної ролі у глобалізованому світі. Результатом цього процесу стали помітні зміни у зовнішній політиці США, що співпали з початком президентства Б. Обама: це передусім повернення до координації дій із західноєвропейськими союзниками та доброзичливіший тон у спілкуванні з КНР і Російською Федерацією, з помірними мусульманськими країнами. Відповідно, значних змін зазнала й політика США щодо країн Співдружності Незалежних Держав (СНД), що стала наслідком реалізації політики так званого «перезавантаження» відносин США з Російською Федерацією.

Мета статті - проаналізувати основні тенденції політики США і Російської Федерації на терені СНД в контексті реалізації курсу на «перезавантаження» американсько-російських міждержавних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Передумови вироблення курсу на «перезавантаження» відносин США з Росією та наслідки її втілення для України й країн колишнього СРСР досліджуються відомими американськими політологами З. Бжезінським [1] і Г. Кіссінджером [2], українськими вченими В. Горбуліним і О. Литвиненком [3], Ю. Щербаком [4], Є. Камінським [5] та ін. Так, у серпні 2009 р. Збігнев Бжезінський у своїй статті «НАТО та безпека світу», надрукованій в «The New York Times», констатував, що США здають своє глобальне лідерство країнам Азії, та зазначив, що для НАТО потрібна нова стратегія, довгостроковою метою якої повинно стати співробітництво з Російською Федерацією. На пострадянському просторі, що розглядається російською владою як зона особливих інтересів Росії, наслідки втілення цієї стратегії, як зазначає Ю. Щербак, відчуваються вже сьогодні [4].

Основні результати дослідження. [Вперше про необхідність перезавантаження американсько-російських взаємин](#) сказав у своїй промові на конференції з безпеки в Мюнхені у лютому 2009 р. віце-президент США Джо Байден. Однак деякі важливі моменти цієї промови залишилися поза увагою громадської думки. Зокрема в промові віце-президента в Мюнхені

йшлося не тільки про «натиснення кнопки перезавантаження», але й містилися ноти застереження у тому сенсі, що «кожна європейська країна має право на участь в союзах, право на вибір свого шляху, зокрема у зв'язку з розширенням НАТО». Йшлося про те, що США будуватимуть свою політику, виходячи зі спільних з російськими інтересів, але разом з тим, пам'ятати «про наші відмінності, не відмовляючись від наших друзів і від наших цінностей» [6]. Сполучені Штати мають намір працювати з Росією в області контролю над озброєннями, але не визнають російських сфер впливу у так званому «близькому зарубіжжі» (на пострадянському просторі. – М.Д.), заявив помічник держсекретаря США Ден Фрід, що керує Євроазійським напрямом американської зовнішньої політики, в яку входить пострадянський простір. «США не визнають сфер впливу Росії і не визнають незалежності регіонів, що відкололися від Грузії, - Південної Осетії й Абхазії», - наголосив Фрід [7]. Чи вповні, артикульований представниками чинної в США адміністрації курс, реалізується в практиці відносин з пострадянськими державами?

Провідні світові аналітики зазначають, що за всім цим галасом про «перезавантаження» відносин США й Росії стоїть тверезий і прагматичний розрахунок адміністрації Б. Обама, для якої добрі відносини з Росією є не самоціллю, а інструментом для реалізації пріоритетних завдань, таких як контроль над озброєннями, Іран і Афганістан. Результатом переговорів у сфері контролю над озброєннями став підписаний президентами США і Росії 8 квітня 2010 р. у Празі договір про обмеження стратегічних наступальних озброєнь, тобто у тій єдиній сфері, де зберігається з часів «холодної війни» паритет між двома країнами. Американська сторона сподівалася, що підписання договору СНО може сприяти співпраці США і Росії стосовно Ірану і Афганістану.

Ці сподівання співзвучні думкам, що їх озвучують американські експерти, які вважають, що військова перемога в Афганістані мало що дасть і що необхідна гнучкіша політика щодо противників нинішнього афганського

уряду (серед яких не всі є закоренілими ісламськими фундаменталістами). Але найголовніше – в Афганістані мають здійснюватися соціально-політичне реформування суспільства, розбудова нації та держави, починаючи з боротьби з корупцією. Усе це, вочевидь, підтримується й офіційним Кремлем, але лише в тому випадку, якщо дії антиталібської коаліції в Афганістані не будуть йти врозріз з інтересами Російської Федерації у центральноазіатському регіоні. Зокрема йдеться про неприйнятність безпосередньої військової присутності сил коаліції в пострадянських країнах регіону. Показовим у цьому сенсі стали події навколо військової бази сил антитерористичної коаліції «Манас» у Киргизстані.

Авіабаза США в Манасі з самого початку існувала завдяки обмеженим економічним стимулам для Киргизстану. Спочатку американці домоглися згоди офіційного Бішкека на розміщення бази, оплачуючи адміністрації аеропорту «Манас», контролюваного першим президентом Киргизстану Аскармом Акаєвим і його оточенням, щоденні зльоти і посадки військових літаків за міжнародною таксою. За даними американського політолога Александра Кулі, в 2001-2005 рр. США виплатили сотні мільйонів доларів за допоміжні послуги і заправку компаніям, які належали родичам Акаєва. Всі ці прибутки від бази не включалися до державного бюджету, а наступне розслідування ФБР довело, що гроші опинилися на офшорних рахунках Акаєвих. І це в період, коли Управління США з допомоги іноземним державам офіційно фінансувало розвиток транспарентності і чесного державного управління в Киргизстані.

Після усунення Акаєва в березні 2005 р. новий президент Курманбек Бакієв зажадав підвищення орендної плати в сто разів - до 200 млн доларів на рік, а також компенсації засобів, привласнених режимом Акаєва. У липні 2006 р. після напружених переговорів сторони зійшлися на 150 млн дол. США за пакет прав на використання бази, що включало 18 млн дол. за оренду «Манасу» і цілу низку програм американської допомоги Киргизстану. При цьому владна команда Бакієва вимагала, щоб фінансування програм на

кшталт демократизації і Корпусу миру не включалося в пакет «прав на використання бази», позаяк як і її попередники, користувалася наданими США коштами на власний розсуд.

2009 р. уряд Киргизстану спробував розірвати угоду з США щодо авіабази «Манас» після того, як Росія пообіцяла більшу винагороду за припинення функціонування авіабази. І це попри невиконання попередньої обіцянки Кремля надати уряду Киргизстану кредити на загальну суму 2 млрд дол. і фінансову допомогу у розмірі 150 млн дол. Пропозицією щодо бази «Манас», зауважив голова Central Asia-Caucasus Institute при університеті Джонса Хопкінса С. Фредерік Стар в інтерв'ю [The New York Times](#), офіційна Москва дала зрозуміти, що не дозволить ігнорувати свої інтереси в так званому «близькому зарубіжжі» [8]. Натомість уряду США Кремль запропонував здійснювати постачання силам антитерористичної коаліції до Афганістану її територією. Реалізація цієї ідеї означатиме наділення Росії владою над коридором постачання військ коаліції.

Ситуація навколо авіабази «Манас» є ще одним підтвердженням прагнення Кремля створити ексклюзивну сферу впливу на території колишнього СРСР, включно з Кавказом і Центральною Азією. У зв'язку з чим дивує доволі стримана реакція США на події на Кавказі у серпні 2008 р. Напад Росії на Грузію - це не тільки серйозний виклик суверенітету Грузії, але й інтересам США на Південному Кавказі в цілому і в Азербайджані зокрема, позаяк саме через повітряний простір Азербайджану пролягає найочевидніша авіатраса до Афганістану із заходу. Свідченням недостатньої уваги нинішньої влади в США до інтересів своїх партнерів на пострадянському просторі є й незалучення Азербайджану і центральноазіатських держав до проектів з відновлення афганської інфраструктури і економіки. Як наслідок – залишення США за наполяганням влади Узбекистану військової бази США в Карші-Ханабад і невизначеність щодо подальшого перебування американської бази в Киргизстані.

Зазначимо також, що Росія не тільки сприяє ліквідації іноземних військових баз в країнах пострадянського простору, а й активно розбудовує власні. Так, в Абхазії [розгорнуто авіаційне угруповання ВПС Росії](#) у складі до 20 літаків, зокрема винищувачів Су-27, штурмовиків Су-25 і військово-транспортних літаків [9]. Крім того, за пропозицією влади Абхазії, в районі порту Очамчира планується облаштувати пункт базування кораблів Чорноморського флоту Росії.

Але мабуть що найбільше політика «перезавантаження» відносин США з Росією відбилася на взаєминах офіційного Вашингтона з Україною. Стратегічний партнер адміністрації президента Дж. Буша-молодшого - Україна, що перебувала за крок від отримання плану дій щодо членства в НАТО, опинившись на периферії зовнішньополітичних інтересів адміністрації Б. Обама, у березні-квітні 2010 р. здійснила стрімкий дрейф в бік Росії. Про розширення НАТО на Схід, яке у 2005-2009 рр. пропагували українцям, замість переозброєння українського війська сучасною технікою, можна забути. І через проголошення чинною владою в Україні позаблокового статусу, і за самим фактом втрати інтересу США до цього процесу.

Зменшення участі США у загальноєвропейських справах, що дивним чином співпало з політикою «перезавантаження», автоматично підвищує роль Росії. Саме у цьому контексті можна оцінювати пропозицію французького президента Н. Саркозі, співавтора фактично проігнорованого Росією плану Саркозі-Медведева 2008 р. щодо урегулювання кризи в Південній Осетії, щодо нової схеми співробітництва у сфері економіки та безпеки між Європою та Росією під час зустрічі у жовтні 2010 р. в Довілі з російським президентом Д. Медведевим і німецьким канцлером А. Меркель. Йшлося про створення єдиної зони співробітництва у сфері економіки та безпеки, що дозволить зблизити Росію та Європу незалежно від Організації Північноатлантичного договору [8]. На практиці це означає поступове усунення США від участі у вирішенні проблем європейської безпеки. «Мені цікаво, з якого часу питання європейської безпеки стали чимось, що не

повинне хвилювати Америку і вирішуватиметься між Європою та Росією? - запитував високопоставлений американський дипломат, який погодився розмовляти на умовах анонімності. - Після того як ми 70 років перебували в самому центрі європейської безпеки, дивно чути, що вона не має більше нас хвилювати» [10].

Між тим, серйозну ціну за політичну недалекоглядність заокеанських стратегів, ймовірно, сплачувати доведеться Європі та Україні. Адже незабаром може трапитись так, що європейські політичні еліти виявляться розділеними на тих, хто потурає Кремлю, та тих, кому, можливо, доведеться познайомитись з «миролюбністю» російських генералів. Після російської агресії в Грузії у серпні 2008 року офіційний Брюссель словесно засудив дії російської сторони в Грузії, але це не стало на заваді поновленню «конструктивного діалогу» Росії й НАТО й наступному фактичному визнанню Заходом пріоритетного права контролю Росії на пострадянському просторі.

У самих США, бодай і під приводом президентської кампанії 2012 р., все частіше висловлюється теза про помилковість американської політики зближення з Росією, вважаючи це виявом зовнішньополітичної слабкості США. Про це, зокрема, заявляє один із кандидатів у президенти США від Республіканської партії Мітт Ромні [11]. На його думку, Обама не зумів дістати згоди Росії на серйозні санкції проти Ірану в обмін на відмову США від розміщення об'єктів протиракетної оборони в Польщі.

Іншим серйозним зовнішньополітичним прорахунком адміністрації Б. Обама, зазначає співробітник Центру стратегічних і міжнародних студій у Вашингтоні Янош Бугайські, стало те, «що адміністрація Обама пішла занадто далеко у питаннях розрядки з Росією в тому сенсі, що перестала звертати увагу на частину регіону між Росією та Євросоюзом» [12].

Частково експерт має рацію, при цьому, постає питання: чи не сприяла влада країн зазначеного простору втраті американського інтересу в регіоні? У зв'язку з цим варто згадати, що від самого початку розпаду СРСР і

«соціалістичного табору» переможці у «холодній війні» з комунізмом усіляко сприяли приєднанню до європейської і євроатлантичної спільноти постсоціалістичних країн Центрально-Східної Європи і окупованих Сталінін держав Балтії. Для цих країн перемога над комуністичною системою і Радянським Союзом стала спільним із Заходом здобутком. До решти пострадянських держав Захід поставився з прохолодою передусім тому, що в більшості з них зберегла владу номенклатура – стрижень комуністичного режиму. На відміну від підвладних колишній номенклатурі народів, на Заході не мали жодних ілюзій щодо їх псевдодемократичної риторики. Тож для того щоб переконати переможців у «холодній війні» у власній геополітичній значущості, владній еліті країн СНД слід було, як зазначав Є. Камінський, «або стати, умовно кажучи, «в позу», обравши китайський чи в'єтнамський варіант суспільного розвитку, або ж безумовно виконувати вимоги, висунуті... Заходом» [5, с. 284]. Віддавши перевагу третьому шляху, в результаті якого в більшості країн СНД утвердились кланово-олігархічні авторитарні режими, лідери нових незалежних держав опинились поза грою, що її ведуть світові потуги на «великій геополітичній шахівниці». Цей шлях, як показує досвід української влади з її зовнішньополітичними іграми на кшталт «багатовекторності» чи «позаблоковості», веде або в нікуди, або на століттями вторований шлях в обійми Росії.

За таких обставин, Кремль не просто блокує будь-які євроінтеграційні плани України й інших учасників програми ЄС «Східне партнерство», а й наполегливо втягує їх до проектів на кшталт Митного союзу чи Євразійського союзу. Як зазначає Януш Бугайські, Росія «не може уявити собі Україну, яка посідає незалежне становище і передає частину свого суверенітету Брюсселю. Якщо Україна збирається поділитися суверенітетом, вона має поділитися ним із Москвою. Ось як Москва це бачить» [12]. Адже Митний союз в російському баченні – основа для нової інтеграції колишнього СРСР, оскільки механізм його функціонування перебиває його

учасникам можливість проведення самостійної зовнішньої політики і робить політичну інтеграцію питанням часу.

Втягуючи Україну в Митний союз і Євразійський союз, російська влада реалізує кредо другого президента Росії В. Путіна - відродження «великої Росії» – спадкоємиці традицій царської та радянської імперій. Водночас, у взаєминах країн ЄС, членом якого прагне стати й Україна, немає й натяку на те, що ми називаємо економічним чи політичним шантажем. Понад те, жоден європейський політик, не говорячи про уряди країн – членів ЄС, не виступає за розбудову «єдиної Великої» Німеччини, Польщі, Франції тощо і не виношує, на відміну від російських, планів включити населення сусідньої держави до якогось наднароду. Головне полягає в тому, що на відміну від СНД, ЄСП чи Митного союзу, в яких Росія «тримає» контрольний пакет голосів, в ЄС усі країни-учасниці наділені рівними правами.

Тож обираючи магістральний напрям свого розвитку, влада пострадянських держав СНД має пам'ятати, що зовнішньополітична доктрина Росії щодо «близького зарубіжжя» є чіткою і незмінною: Росія вважає цей регіон сферою своїх життєвих інтересів і зберігає за собою право втручання у справи цих країн з метою «захисту інтересів російських громадян». Така собі своєрідна «доктрина Монро» або «доктрина Брежнєва» в сучасних умовах. Що це не марні слова, свідчить реальна російська політика в Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії та інших регіонах колишнього СРСР. За таких умов, перед Україною, іншими країнами СНД постає дилема: або увійти в систему політичного, економічного та військового панування Росії, відмовляючись від обстоювання власних національних інтересів, або проводити політику дистанціювання від останньої.

У світлі сказаного особливо актуальними видаються слова відомого українського американіста Є. Камінського, який у своїй книзі «Світ переможців і переможених» написав: «Нинішнє керівництво Російської Федерації..., схоже, знову керується поділом світу на полюси протистояння,

знаходячи у цьому підтримку громадськості своєї держави. Офіційні власті Російської Федерації, пропонуючи інтеграційну ідею для пострадянського простору, заздалегідь цілком безоглядно розглядають свою державу, а у потенціалі і нове міждержавне формування, засобом зміцнення своїх позицій у доволі гострому політичному протистоянні із нинішнім світовим гегемоном – Сполученими Штатами. Вступаючи у реалізацію такого високою мірою сумнівного і небезпечного проекту, його неросійські учасники, вистраждавши свою незалежність, знову опиняються перед загрозою стати переможеними...» [5, с. 14].

Висновки. Аналіз основних тенденцій політики США і Російської Федерації щодо країн СНД в контексті реалізації курсу на «перезавантаження» американсько-російських міждержавних відносин показав, що фактичний відхід США з теренів СНД за час президентства Барака Обама створює сприятливі умови для реалізації пріоритетного зовнішньополітичного завдання Кремля – перетворення території держав Співдружності на виключно російську сферу впливу.

Список використаних джерел

1. Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Збігнев Бжезінський. Пер. з англ. А. Іщенко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 203 с.
2. Генри Киссинджер. США и Россия должны совместно разрабатывать систему ПРО против Ирана («The Christian Science Monitor», США) / Генри Киссинджер [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://rus.ruvr.ru/2010/04/21/6696299.html>
3. Горбулін В. Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики і загрози / В.Горбулін, О.Литвиненко // Дзеркало тижня. – 2009. - № 43. – 7-13 листопада.
4. Щербак Юрій. Американський маршрут. Як спектакль під назвою

«перезавантаження» вплине на ситуацію у Східноєвропейському регіоні / Юрій Щербак // День. – 2010. – 6 липня.

5. Камінський Є.Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття / Є.Є.Камінський. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.

6. Росія не проти почати відносини з США з чистого аркуша [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.newsru.ua/world/08feb2009/po_novomu.html

7. США не визнають сфер впливу Росії [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.newsru.ua/world/28feb2009/influen.html>

8. Interview: Moscow Indicates It Won't Be Ignored In The «Near Abroad» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nutimes.com/cfr/world/slot2_20090211.html

9. Росія розмістить в Абхазії свою авіабазу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.newsru.ua/world/30yan2009/abhazia.html>

10. Ерлангер Стівен. Нові ініціативи Саркозі. Французький президент збирається запропонувати Москві нову угоду / Стівен Ерлангер, Катрін Беннхольд // День. – 2010. – 5 жовтня.

11. Мітт Ромні назвав помилковим курс на зближення з Москвою // День. – 2012. – 31 січня.

12. Януш Бугайські: Ви повинні мати пан'європейську перспективу // День. – 2012. – 31 січня.